

Mikor lett János Zsigmond fejedelem unitáriussá?

E kérdés nagyfontossága a XVI. sz. hitmozgalmainak vizsgálásánál. Jakab Elek „Dávid F. emlékében“ 1568-ra teszi János Zsigmondnak tanácsosaival együtt való áttérését, kik Lakatos és Iliá róm. kath. történetírók szerint a második gyulafehérvári nagy hitvita után egyszerre lettek unitáriussá.

A körülmények egybevetéséből már több évvel ezelőtt bizonyosnak látszott előttem az, hogy János Zsigmond már 1567 derekán az unitáriusok pártjára állott. Nyomdát állított részükre, hogy a debreczeni zsinat sajtó alól kikerült, szakadást és gyűlöletet hirdető határozatainak az irodalom terén is megfelelhessenek. A zsinatok és hitviták iránt mind jobban kezd érdeklődni s most már nyíltan a Dávid Ferencz győzelmét óhajtja. 1568. elején Tordán országgyűlést tart, hol törvénybe iktatja, már mint unitárius fejedelem, a lelkiismeret szabadságát. Mint Szilágyi Sándor hangsulyozza, a Dávid Ferencz meggyőződése nyer kifejezést a tordai törvény e szavaiban: „A hit Istennek ajándéka.“

Lubienecius Szaniszló a lengyel reformatio történetéről írt művében e korból egy nagybecsű forrást közöl, mely a fennebb nyilvánított felfogást történeti bizonyosságra emeli. Blandratának levele ez, melyet két héttel a tordai országgyűlés után, 1568. jan. 27-én írt Segesvárról a kis-lengyelországi unitárius ekklézsiáknak, melyeknek ő egykor seniora volt. E levélben elmondja Beza eretneküldöző könyvéről lesújtó vélekedését. (Önálló munkában is megfelelt 1574 végén Beza művére.) Emliti ezután Melius ravasz fondorlatait s Egri Lukácsnak (Pastorum omnium eruditissimum fratrem nostrum) Schwendi Lázártól bebörtönözését. Kéri őket, könyörögjenek az Istenhez, hogy a közelgő nagy disputációban legyen velők, mint az 1566-ki gyulafehérvári disputációban is hathatósan jelen volt. Eldicsékszik azután a lengyel hitfelek előtt Erdélyben most mellette álló jeles hitbajnokaival, a kiket semmi félelem sem tarthat vissza az egy Isten dicsőségének prédikálásától. Óhajtja, hogy az Isten

tökéletességre vigye, a mit elkezdett általuk s végre ezt is tudatja velök:

„Habemus typographum planè nostrum, et Serenissimum Principem, qui audire omnia, expendere et iusto iudicio persequi velit... Orate quaeso Dominum ut hunc Serenissimum Principem saltem nobis custodiat, si tamen erit voluntas ipsius.“ (*Historia Reformationis Polonicae*. Freistadii, 1685. Pag. 230.)

A mit e levélben Blandrata a fejedelem hitbéli álláspontjáról közöl, megerősíti azt az 1568. évbéli gyulafehérvári hitvita s kétségtelen bizonyosságra emeli a következő évben tartott nagyváradi disputatio. Melius is tisztában volt a fejedelem hitével, mint könyveinek egyes czélfázisaiból kitűnik. Mégis ugyane Melius, 1570. aug. 10-én a csengeri hitvallás ajánló levélben magának a fejedelemnek ily hangon merészel írni:

„Igen örvendeztünk, mind én, mind az összes atyafiak, hogy királyi Felséged minket 1566. és 1567-ben Erdélybe és a mult évben Váradra is meghívatott a zsinati vitákra és a mi értekezéseinket, vitatkozásainkat jelenlétével diszesítette és a zsinatok megtartását királyi bőkezűségével, adakozásával előmozdította. Emlékezem, hogy midőn a mi alkalmatlan beszédeinket kegyelmesen eltűrte, azt mondotta volt: nem azért kérdez engem, *mintha a Blandrata eretnkségét elfogadni akarná*, hanem csak az igazságot akarja megismerni. Midőn ezt az én atyámfiainak előadtam, igen örvendettek és egyező szívvvel kérték az Istent a Felséged életéért.“ (Kiss Áron, M. ref. zsinatok végzései. 655. l.)

Igy közli Melius nyilatkozatát a tudós Kiss Áron a Protestáns Theologiai Könyvtár XV-dik kötetében, mely kiváló jelentőségű munkának bevezető és felvilágosító részletei, fájdalom, megbízhatóság tekintetében nem a legjobb lábon állanak. Lampe kiadásában Melius leveléből világosan megtudjuk, hogy a nagyváradi zsinat alkalmával történt az az egész jelenet, a miről ő a csengeri hitvallás ajánló levélben megemlékezik. Ugyanott ő szerinte négy szem közt (privatim) kérdezte ki őt a fejedelem, kijelentve azt, hogy az igazságot akarja megösmerni s a Blandrata eretnkségét (igy) nem akarja elfogadni. Csaknem két lapon keresztül adja elő azután hiveinek Melius, mit mondott ő ez alkalommal az egyetlen egy Isten igaz ismeretéről a tőle tudakoló királyi Felségnek, ki mindenben helyeselte szavait, elfogadta nézetét és kinyilatkoztatta: ő még nem fogadta el a Francisco-Blandratisták (*igy!*) vallását; nem is fogadja

el, csak azt akarja vizsgálni és megtudni, vajjon igaz-e az és az Isten ígéjére van-e alapítva. Az ezekről történt kijelentésnek örvendtek aztán meg oly nagyon a Melius hívei, ki állítása szerint nem késett a négyszem közt való beszélgetés igazságait még a nagyváradi zsinat alkalmával az atyafiak elé tárni, mint látjuk, az ő megszokott szavajárásával s bizvást elhíhetjük, az ő megszokott őszinteségével is. (*Lampe*, *Historia Ecclesiae Reformatae*. 265. 266.)

Fölösleges a fentebbiek után arra is rámutatni, hogy a fejedelem előtt Melius még a csengeri hitvallás ajánló levelében is jónak látja eldicsekedni az ő mult évi váradi győzelmével, melyhez hasonlóan a minap Belényesen is, Békésen is legyőzte a Dávid Ferencz híveit s végül tudatja az érdekes hirt, hogy Genfben Beza az ő három művét nemsókára kiadja, melyekből majd világosabban is okulhat mindenekről ő felsége. Azt mondanunk sem kell, hogy e művek Genfben sohasem láttak napvilágot s hogy Belényesen még Melius halála után is virágzott a legyőzött és meghódított unitárius eklézsia, mint erről hitelesen tanuskodik ott szolgált papunknak, Basilius Istvánnak, a főiskolai könyvtárban fenmaradt egykoru följegyzése.

A ki ismeri a XVI-ik száz magyar egyháztörténetét, az tudja, miért festi Melius az ő hívei előtt a közte s a fejedelem közt lefolyt jelenetet oly színezettel, melynek komoly történetiró hitelt nem adhat; sőt magok a kálvinisták is orthodox hitőknek e nevezetes hódítását a Melius babérjai közé mindeddig nem számlálták. A csengeri zsinat előtt egy néhány hónappal jelent meg magának a fejedelemnek ellenőrzésével, sőt nyílt jóváhagyásával „A Nagyváradi Disputatio“ története, melynek vége felé a „Felsőges király“ szavával ezeket olvassuk:

— Ma reggel mű Melius uramat behivattuk vala hozzánk és intők, hogy az Istennek igazsága mellé állana és lelki esméreti ellen azt ne oppugnálná: mert lehetetlen dolog volna, hogy nem értené. Műnkünk ő azt mondá: „Él az Isten és úgy vigyen ki békével az Felsőged ajtaján, hogy ennek előtte soha nem tudtam, mi légyen a Krisztusnak istensége. Azt sem tudtam, micsoda Krisztus istenségét prédikállottam és mit mondtam. (?) Hanem a tegnapi napon hogy az jámbor (Dávid) Ferencz uram veté a kérdést előmbe, úgy bújék az éjjel fejembe: és te Felsőged meghallja, mint felelek ma a Ferencz uram kérdésére a kösség előtt.

Meg is felelt mindjárt Melius a zsinati község előtt a fejedelem felhívására, de merőben az előbbi orthodox állásponton maradv.

Hogy óvatosabb lehessen, még ezt is hozzátette kijelentéséhez:

— A mit én ma a papirokból előolvasék a kérdésre, az atyafiak nevével, azont (ugyanazt) vallom mostan is.

János Zsigmond mihelyt látta, hogy csalódott várakozásában, legott véget vetett a további disputációnak: „Mert egyéb országunknak gondjai kényszeritenek, hogy Erdélybe be keljen mennünk“...

Valóban a nagy készüllettel egybehívott váradai zsinatnak minden fáradozása megtört a Melius és pártja merev ellenállásán, szilárd hitbéli meggyőződésén.

Bár Váradon sokan álltak a kálvinisták közül az erdélyiek hitvallására, a zsinatról hazatért orthodox papok mégis mindenütt az ő győzelmekkel dicsekedtek. Képzelni lehet, mily kellemes zuhanyképen hatott ezek után Melius hiveire a disputációnak az ellenpárttól eredő leírása és kiadása, mely Meliusnak a zsinaton követett eljárását kétszínűnek tünteti fel s a fejedelemmel is elítéleti.

Melius azonnal tollat ragadott s kiadta a csengeri zsinaton megvitatásra szánt propositiókat. Juliusban Báthory György pártfogásával megtartotta e zsinatot s le is győzte ott kedve szerint a meg nem jelent unitáriusokat. Augusztusban kiadta a Csengerben hozott határozatokat, bölesen elhagyva a nyomtatásból az országos törvényekbe ütköző részleteket. (Csak kéziratban rejtegetve maradt utolsó cikke: „A rút eretnekek és Antikrisztusok eltörléséről.“) Ugyanekkor bevezetéképpen ajánló levelet mellékel egyenesen magához az unitáriusokat pártoló fejedelemhez. Ez ajánló levélben lefesti a fejedelemmel szemben Váradon lefolyt jelenetet az ő somogyi vasos Iházshoz illő izlése szerint. Egy merész fogással magábanbeszélgetést csinál a hatod napi disputatio előtt történt kihallgatásból s azon még csak nem is csodálkozhatunk, hogy az őt unitárius válásra térítgető János Zsigmondot megteszi krypto-kálvinistának hivei nagy gaudiumára.

Korlátlan sajtószabadság uralkodott Erdélyben János Zsigmond alatt s Meliusnak egy hajszála sem görbült meg e merényletért. Az igaz, hogy be is végezte országos hitvédő szerepét e vakmerő huszárvagással. Debreczen környékéről nem igen mozdul ki többet, Erdélybe sem jön s a következő évi marosvásárhelyi zsinat nélküle mulik el. Basilius ellen irt utolsó munkája is feltűnő keresztyénies mérsékletéről tanuskodik: szelid okoskodása, az ellenfélt eléggé megbecsülő humanus szelleme most teljesen elűt az 1570. első felében kiadottaktól, melyekben ki nem fogy a gunyból és szitokból s

szenvedélyes haraggal dühöngve tüzre és pokolra szánja az erdélyi eretnek bestiákat.

Nem állhat tehát meg valóságként a történelem ítélőszéke előtt Melius nyilatkozata János Zsigmondnak 1569. évi hitbéli álláspontjáról s előadása a váradi fejedelmi palotában köztük lefolyt jelenetről, mint a pia fraus nem utolsó mesterfogása, egyenesen a mesék birodalmába utasítandó. Ezzel szemben Blandrata értesítése 1568. január haváról fontos történeti bizonyíték, melyet a közvetlen előtte és utánna lefolyt események kétségtelen bizonyosságra emelnek. János Zsigmondról ezekre támaszkodva bizton kimondhatjuk, hogy 1567. második felében már ismét magáénak tekinti Dávid Ferencz és Blandrata újabban is reformálni akaró törekvéseit. Támogatja is őket ez időtől fogva egészen 1571. márcz. 14-én bekövetkezett haláláig az új felekezet szervezésében; úgy, hogy bátran elmondhatjuk: a ma holnap negyedfél száz éves unitárius egyház teljes negyedfél esztendeig részesült a fejedelmi kegy és hatalom jótékony támogatásában.

KANYARÓ FERENCZ.

A székely-keresztúri zsinat.

(Aug. 27. 28. 29.)

I. Daniel Gábor megnyitó beszéde.

Méltóságos és főtisztelendő zsinati egyházi főtanács!

Midőn ezen helyre jöttem, hol ezelőtt husz évvel tartott zsinatunkon vallásunk alapítója és első püspökünk Dávid Ferenc halálának háromszázados évfordulóját ünnepeltük, lelkem áthatott az ő szellemétől. Ennek benyomása alatt üdvözlöm a tisztelt egyházi tanácsos atyámfait. És midőn ezt lelkem mélyéből teszem, kívánom, hogy a dicsőültnek előttünk örökre élő szelleme vezessen tanácskozásainkban.

Nem ezélem a mult sötét korszakát ecsetelni. Élünk a jelennek, mely ha sok tekintetben kedvezőnek is mutatkozik, de nem nélkülözheti azon hitbuzgóságot és összetartást, mi a multban az enyészettől megóvott és mely jövőnket biztosíthatja. Ez egyesítse hitsorsainkat, tartózkodjanak azok közel vagy távol azon központoktól, hol vallásunk szelleme tömörülten lobog.

Oly korszakban élünk, melyben a társadalmi igények fokozatosan nevednek. Ezeknek lehető kielégítéséhez, mennyiben vallásközönségünk érdekelve van és a mennyire annak anyagi ereje engedi, bizonyos határig készséggel járul. De daczára a közelebbi években több hitbuzgó hitsorsaink által tett nagy alapítványoknak, koránt sincs vallásközönségünk azon helyzetben, hogy mindazon igényeknek, melyeknek kielégítését méltányosnak találja, eleget tehessen.

Ha visszagondolunk a mult időkre, midőn tanintézeteinket saját erőnkéből tartottuk fenn, különösnek tetszik, hogy ma már azokat sem vagyunk képesek az állam hozzájárulása nélkül azon színvonalon fenntartani, melyet a mostani tanrendszer megkövetel, de megkövetel a tudományos miveltségnek korunk alkotta szelleme.

Ezen igények kielégítése miatt, minden államsegély mellett is,